
האוניברסיטה העברית בירושלים

סילבוס

בין עברית לערבית - ספרות, היסטוריה, תרבות, לשון, זהות -
17134

תאריך עדכון אחרון 29-10-2015

נקודות זכות באוניברסיטה העברית: 2

תואר: בוגר

היחידה האקדמית שאחראית על הקורס: ספרות עברית

השנה הראשונה בתואר בה ניתן ללמוד את הקורס: 0

סמסטר: סמסטר ב'

שפת ההוראה: עברית

קמפוס: הר הצופים

מורה אחראי על הקורס (רכז): מר אלמוג בהר

דוא"ל של המורה האחראי על הקורס: almogbehar@gmail.com

שעות קבלה של רכז הקורס: בתיאום מראש

תאור כללי של הקורס:

לאורך דורות ארוכים עמדה התנועה שבין העברית לערבית במרכז הספרות היהודית, וכן השפיעה על הספרות הערבית בכללותה, וגם על הספרות האיסלאמית. תנועה זו ביטאה מגמות ספרותיות ותפיסות זהותיות, ולעיתים גם השפעות תיאולוגיות: נקודת המוצא של הקורס תהיה מפעלו הספרותי של רס"ג במאה העשירית, והכנסת הסוגות הספרותיות הערביות אל העברית ואל היהדות, התחלת הכתיבה היהודית בערבית-ספרותית, ותרגום המקרא לערבית (התפסיר), וכן מפעלו הפואטי של דונש בן לברט והכנסת המשקל הערבי לשירה העברית.

לאורך הקורס נבחן יוצרים שונים בימי הביניים שנעו בין השפות והתרבויות: המשורר סמואל בן-עדיה (בן עידן הג'אהליה), ר' משה אבן עזרא (וספר הפואטיקה שלו, ספר העיונים והדיונים, שנכתב בערבית), ר' יהודה הלוי (שירתו שלו, ספר הפילוסופיה שלו בערבית-יהודית, "הכוזרי", ותרגומו לאלמותנבו), ר' יהודה אלחריזי שכתב שירה ומקאמות הן בערבית והן בעברית, ותרגם את מקאמות אלחריזי, ואת "מורה נבוכים" של הרמב"ם לעברית, ומשפחת המתרגמים אבן-תיבון שהעבירו יצירות רבות מן הערבית אל העברית.

גם בדורות האחרונים היתה התנועה שבין הערבית לעברית מרכזית ליוצרים רבים, רובם יהודים מהעולם הערבי ופלסטינים בישראל: יצחק יחזקאל יהודה (בעל אוסף הפתגמים הרחב מערבית 'משלי ערב'), יוסף מיוחס (ואיסופו ותרגומו לעברית של סיפורים בעל-פה בקרב פלסטינים הקשורים למקורות המקראיים), יצחק שמי (סופר עברי יליד חברון שהוגדר על ידי סלים תמרי כאחד הסופרים הפלסטינים הראשונים), יהודה בורלא, הפייטן ר' דוד בוזגלו (שכתב בעברית רבנית, ארמית וערבית -יהודית-מרוקאית), שמעון בלס וסמי מיכאל (שהחלו בכתיבה בערבית ועברו אל העברית), יצחק בר משה וסמיר נקאש (סופרים יהודים ילידי עיראק שהתמידו עד מותם בכתיבה בערבית), ששון סומך (חוקר ספרות ערבית מודרנית ומתרגם מספרות זאת), ארז ביטון (שמשלב בכתיבתו ערבית-מרוקאית אל תוך העברית), וכן יוצרים פלסטינים רבים שכותבים בעברית, חלקם לצד כתיבה גם בערבית או תרגום בין השפות: עטאללה מנצור, נעים עריידי, אנטון שמאס, סלמאן מצאלחה, סייד קשוע ואיימן סיכסק.

מטרות הקורס:

נבחן מגמות אלו מבחינה ספרותית וזהותית, ונעמוד על היסטוריית התרגומים שבין העברית לערבית, בשני כיווניה.

תוצרי למידה

בסיומו של קורס זה, סטודנטים יהיו מסוגלים:

הסטודנטים בקורס יכירו את המעברים בין עברית וערבית לאורך ההיסטוריה, את מסורות התרגומים ביניהן, את ההשפעות ההדדיות ביניהן, את מיקומה של הערבית כלשון יהודית, את מיקומה של הערבית בספרות המזרחית החדשה, ואת מיקומה של העברית בספרות הפלסטינית.

דרישות נוכחות (%) :
על פי המקובל בחוג

רשימת נושאים / תכנית הלימודים בקורס:

תכנית השעורים של הקורס:

1. מבוא

על הערבית כשפה יהודית ועל העברית כשפה ערבית, בין הערבית-הספרותית, הערבית-היהודית, העברית הרבנית והעברית הישראלית. המשורר א-סמואל אבן עאדיא, שמואל בן עדיה, בן עידן הג'אהליה, מפעלו הספרותי של רבי סעדיה גאון במאה העשירית, והכנסת הסוגות הספרותיות הערביות אל העברית ואל היהדות, התחלת הכתיבה היהודית בערבית-ספרותית, ותרגום המקרא לערבית (התפסיר), וכן מפעלו הפואטי של דונש בן לברט והכנסת המשקל הערבי לשירה העברית.

קריאה בשיעור:

השיר "הלֵאמֶיה" לא-סמואל אבן עאדיא

2. השירה הערבית והשירה העברית

-בשיעור זה נקראה בספר הפואטיקה של ר' משה אבן עזרא, ספר העיונים והדיונים, שנכתב בערבית יהודית, את תיאורו על השפעת השירה הערבית על השירה העברית.

קריאת חובה:

"שירת ישראל", ר' משה אבן עזרא, "כתאב אלמחאצרה ואלמדאכרה" (ספר העיונים והדיונים) ירושלים, תשל"ה.

3. ר' יהודה אלחריזי

נעין בתרגומו של ר' יהודה אלחריזי למקאמות אלחריזי מערבית לעברית, שקיבלו את השם "מחברות איתאל", ובספר המקאמות שלו, "ספר התחמוני".

קריאת חובה:

"תחמוני", ר' יהודה אלחריזי, מהדורת יוסף יהלום ונאויה קצומטה, מכון בן-צבי, תש"ע.

4. "נקמת האבות": יצחק שמי

בשיעור זה נקרא בנובלה "נקמת האבות" של יצחק שמי, סופר עברי יליד חברון שהוגדר על ידי סלים תמרי כאחד הסופרים הפלסטינים הראשונים.

קריאת חובה:

"נקמת האבות", יצחק שמי, 1921.

5. "אַרְגֵּבִיא לְעֵאלי": ר' דוד בוזגלו

בשיעור זה נכיר את הפייטן ר' דוד בוזגלו, שפעל רוב חייו במרוקו, נקרא במספר מפיטיו, שאותם כתב בעברית רבנית, בארמית ובערבית-יהודית-מרוקאית, ונשמע גם ביצועים מוזיקליים של פייטיו, ונדון במקומו של הפייט במאה העשרים ובפייטנים אחרים במאה העשרים (ר' שלם רדאעי, אשר מזרחי, דוד צמח).

קריאת חובה:

"שירי דודים השלם", ובתוכו שירי ר' דוד בוזגלו, ערך: רבי מאיה אלעזר עטיה.

פסק הלכה של הרב עובדיה יוסף על מקומה של המוזיקה הערבית בשירת הקודש היהודית.

מאיר בוזגלו, "סאלים, חיים ודוד: וריאציות של שכחה", תיאוריה וביקורת 22, אביב 2003, עמ' 171-184.

6. "והוא אחר": שמעון בלס

בשיעור זה נקרא בנובלה של שמעון בלס "אֵיה" (בתוך הקובץ "אותות הסתיו"), ונדון במעבר מכתובה בערבית לעברית, בהתקבלות ובדחייה של בלס בתוך הספרות העברית, ובקטגורית ספרות מזרחית, ספרות עדתית ויהודים-ערבים.

קריאת חובה:

"אותות הסתיו" שמעון בלס, זמורה ביתן, 1992, עמ' 9-50.

7. "ליל הערבה": סמיר נקאש
בשיעור זה נקרא בנובלה "ליל הערבה", שכתב סמיר נקאש, יליד עיראק, בערבית, בישראל בסוף
שנות השבעים, ונדון בהיגיון הלאומי של שפה אחת, במסורת היהודית-ערבית ומסורת הכתיבה היהודית
בערבית (בתוך ההקשר הדתי המסורתי והקשר הספרות העיראקית המודרנית), ובגורלה של מסורת
זאת בהקשר הישראלי במאה ה-20.
קריאת חובה:
"יום שתבל הרתה והפילה בו", סמיר נקאש, ספריית פועלים, 1985, עמ' 123-170.
8. "בגדאד, אתמול": ששון סומך
נקרא בזיכרונותיו של פרופ' ששון סומך, חוקר הספרות הערבית (במחקריו על נגיב מחפוז) ומתרגם
שירה וסיפורת מערבית לעברית.
קריאת חובה:
"בגדאד, אתמול", ששון סומך, הקיבוץ המאוחד, 2004.
"ימים הזויים", ששון סומך, הקיבוץ המאוחד, 2008.
9. יהודים-ערבים
נדון בקשר של היהודים לתרבות הערבית, ובמושג יהודים-ערבים שבו השתמשו פרופ' ששון סומך
והסופרים שמעון בלס וסמיר נקאש כדי לתאר את עצמם ותרבותם.
קריאת חובה:
"מיהו יהודי-ערבי? עיון משווה בתולדות השאלה, 1880-2010", ליטל לוי, תיאוריה וביקורת, גיליון
38-39, חורף.
10. "ערבסקות": אנטון שמאס
הסופר אנטון שמאס, יליד הכפר פאסוטה שבגליל, פעל כסופר הן בערבית והן בעברית, והן כמתרגם
בין השפות. דרך הקריאה בספרו נדון בקשרים שבין המצב היהודי-הערבי והמצב הפלסטיני-ישראלי,
ואפשרויות הייצוג של הזהות הפלסטינית בתוך העברית.
קריאת חובה:
"ערבסקות", אנטון שמאס, עם עובד, 1986.
11. "האופסימיסט": אמיל חביבי
בשיעור זה נכיר את כתיבתו של אמיל חביבי, אשר תורגמה לעברית על-ידי אנטון שמאס, אבל כבר
במקורה בערבית מצויה בדיאלוג עם העברית ועם הישראליות.
קריאת חובה:
"האופסימיסט: הכרוניקה המופלאה של היעלמות סעיד אבו אל-נחס אל-מתשאאל", אמיל חביבי,
מערבית לעברית: אנטון שמאס, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1995.
12. סייד קשוע
בשיעור נקרא מבחריו מטוריו של סייד קשוע בעיתון "הארץ", ונדון במעברים שבין עברית לערבית,
ובמקומה של סאטירה בין השפות.
קריאת חובה:
מבחר מטוריו של סייד קשוע בעיתון "הארץ".
13. מחמוד דרוויש
בשיעור זה נקרא בשיריו של מחמוד דרוויש, ונעמוד על הדיאלוג שלהם עם הקורא העברי.
קריאת חובה:
שירים מתוך "למה עזבת את הסוס לבדו" (אנדלוס, 2000) ו"מצב מצור" (אנדלוס, 2002).
14. הערבית בשירה המזרחית העברית בישראל
בשיעור זה נקרא בשירים של יוצרים שהגיעו, או הוריהם הגיעו,
קריאת חובה:
מבחר משירתם של ארז ביטון, אמירה הס, ויקי שירן, חביבה פדיה וסמי שלום שטרית.
"תמביסרת - ציפור מרוקאית", ארז ביטון, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2009.
"יורח נוטף שגעון", אמירה הס, עם עובד, 1984.

"שוברת קיר", ויקי שירן, עם עובד, 2006.
"שירים באשדודית", סמי שלום שטרית, אנדלוס, 2003.
"דיו אדם", חביבה פדיה, הקיבוץ המאוחד, 2009.

חומר חובה לקריאה:

"שירת ישראל", ר' משה אבן עזרא, "כתאב אלמחאצרה ואלמדאכרה" (ספר העיונים והדיונים) ירושלים, תשל"ה.
"תחכמוני", ר' יהודה אלחריזי, מהדורת יוסף יהלום ונאויה קצומטה, מכון בן-צבי, תש"ע.
"נקמת האבות", יצחק שמי, 1921.
"שירי דודים השלם", ובתוכו שירי ר' דוד בוזגלו, ערך: רבי מאיה אלעזר עטיה.
פסק הלכה של הרב עובדיה יוסף על מקומה של המוזיקה הערבית בשירת הקודש היהודית.
מאיר בוזגלו, "סאלים, חיים ודוד: וריאציות של שכחה", תיאוריה וביקורת 22, אביב 2003, עמ' 171-184.
"אותות הסתיו" שמעון בלס, זמורה ביתן, 1992, עמ' 9-50.
"יום שתבל הרתה והפילה בו", סמיר נקאש, ספריית פועלים, 1985, עמ' 123-170.
"בגדאד, אתמול", ששון סומך, הקיבוץ המאוחד, 2004.
"ימים הזויים", ששון סומך, הקיבוץ המאוחד, 2008.
"מיהו יהודי-ערבי? עיון משווה בתולדות השאלה, 1880-2010", ליטל לוי, תיאוריה וביקורת, גיליון 39-38, חורף.
"ערבסקות", אנטון שמאס, עם עובד, 1986.
"האופסימיסט: הכרוניקה המופלאה של היעלמות סעיד אבו אל-נחס אל-מתשאאל", אמיל חביבי, מערבית לעברית: אנטון שמאס, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1995.
מבחר מטוריו של סייד קשוע בעיתון "הארץ".
שירים מתוך "למה עזבת את הסוס לבדו" (אנדלוס, 2000) ו"מצב מצור" (אנדלוס, 2002).
"תמבסרת - ציפור מרוקאית", ארז ביטון, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2009.
"וירח נוטף שגעון", אמירה הס, עם עובד, 1984.
"שוברת קיר", ויקי שירן, עם עובד, 2006.
"שירים באשדודית", סמי שלום שטרית, אנדלוס, 2003.
"דיו אדם", חביבה פדיה, הקיבוץ המאוחד, 2009.

חומר לקריאה נוספת:

קריאת רשות מחקרית:

- Alcalay 1993: Ammiel Alcalay, *After Jews and Arabs: Remaking Levantine Culture*, University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Alcalay 1996: Ammiel Alcalay (Editor), *Keys to the Garden - New Israeli Writings*, City Lights Books, San Francisco.
- אדוארד סעיד (2000) אוריינטליזם עם עובד.
- שלמה סבירסקי (1980) לא נחשלים אלא מנוחשלים הוצאת ברירות
- אמנון רז-קרקוצקין (1994). "גלות בתוך ריבונות לביקורת שלילת הגלות בתרבות הישראלית-חלק שני" מתוך: תיאוריה וביקורת, 5, 113-130, מכון ון-ליר בירושלים: הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב.

- חבר ח., שנהב י. ומוצפי-האלר פ. (עורכים) (2002) מזרחים בישראל הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- יהודה שנהב (2003), היהודים-הערבים לאומיות, דת ואתניות, הוצאת: עם עובד, תל אביב.
- לב חקק (תשמ"א), עליונים וירודים: דמותם של יהודי המזרח בסיפור העברי הקצר, קרית ספר: ירושלים.
- לב חקק (תשמ"ה), פרקים בספרות יהודי המזרח במדינת ישראל, קרית-ספר: ירושלים.
- לב חקק (תשס"ג), ניצני היצירה העברית החדשה בבבל, המכון לחקר יהדות בבל: אור יהודה.
- ראובן שניר (2005) ערביות, יהדות, ציונות - מאבק זהויות ביצירתם של יהודי עיראק, מכון בן צבי, ירושלים.
- משעני דרור (2006) בכל העניין המזרחי יש איזה אבסורד, עם עובד, תל-אביב.
- מתי שמואלוף ונפתלי שם-טוב (עורכים) (2007) תהודות זהות עם עובד.
- מאיר בוזגלו (2008) שפה לנאמנים, הוצאת כתר.
- חנן חבר (תשס"ז), הסיפור והלאום: קריאות ביקורתיות בקאנון הסיפורת העברית, רסלינג: תל אביב
- קציעה עלון (2011) אפשרות שלישית לשירה - עיונים בפואטיקה מזרחית, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- קציעה עלון (2014) שושנת המרי השחורה - קריאות בשירה מזרחית, הוצאת מודן.
- יוחאי אופנהיימר (2012), מה זה להיות אותנטי - שירה מזרחית בישראלית, הוצאת רסלינג.
- יוחאי אופנהיימר (תשע"ד), מרחוב בן-גוריון לשארע אל-רשיד - על סיפורת מזרחית, הוצאת בן צבי, ירושלים.
- קציעה עלון ויוחאי אופנהיימר (2014), אנא מן אלמגרב - קריאות בשירת ארז ביטון, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- Lital Levy (2014), *Poetic Trespass - writing between Hebrew and Arabic in Israel/Palestine*, Princeton University Press.

רשימת ספרי קריאה לבחירה:

- שמעון בלס (1998) תל-אביב מזרח הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- סמי מיכאל (1973) שווים ושווים יותר.
- אלבר ממי (1966) נציב המלח הוצאת עם עובד
- סמי שלום-שטרית (עורך) (1999) מאה שנים, מאה יוצרים הוצאת בימת קדם לספרות.
- אלברט סויסה (1990) עקוד, הספריה החדשה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספרי סימן קריאה, תשנ"א.
- רונית מטלון (1994) זה עם הפנים אלינו הוצאת עם עובד.
- רוני סומק (1996) גן עדן לאורז - מבחר 1976-1996, הוצאת זמורה ביתן, תל-אביב.

הערכת הקורס - הרכב הציון הסופי:

- מבחן מסכם בכתב/בחינה בעל פה 80 %
- הרצאה 0 %
- השתתפות 0 %
- הגשת עבודה 0 %
- הגשת תרגילים 20 %
- הגשת דו"חות 0 %
- פרויקט מחקר 0 %
- בחנים 0 %
- אחר 0 %

מידע נוסף / הערות: